

Föreläsningar – Orientering i psykoanalys

Sigmund Freud, Samlade Skrifter, Band I

I oktober 1915 höll Freud sin första föreläsning i en föreläsningsserie på den psykiatriska kliniken i Wien om den psykoanalytiska teorin. Föreläsningarna skulle sträcka sig över två vinterterminer (oktober till mars) 1915-1917 och hölls inför ett blandat auditorium som tycks ha uppgått till ungefär 100 personer. Freud hade tidigare i sin egenskap som Professor Extraordinarius på Wiens universitet föreläst vid flera tillfällen på kliniken, de han höll 1915-1917 skulle emellertid bli hans sista i detta sammanhang. Ett beslut att publicera föredragen fattades nästan omedelbart och Freud tecknade ned föreläsningarna om felprestationerna och drömmen i efterhand, medan föreläsningarna om neurosläran skrevs i förväg under sommaren 1916. Varje del publicerades först var för sig och 1917 kom alla tre ut under titeln *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Denna bok skulle tillsammans med *Vardagslivets psykopatologi* (1901) komma att bli en av de mest spridda freudska texterna under hans livstid, på tyska såldes den i ca 50 000 exemplar och den översattes till flera språk.

Den freudska teorin var 1915 långt ifrån färdigformulerad och föreläsningsserien kom således till mitt i Freuds psykoanalytiska teoribygge. Den första topiken (psykets indelning i medvetet, förmedvetet och omedvetet) var visserligen utarbetad, liksom sexualteorin och de konsekvenser denna fått för neurosläran. Vidare hade Freud 1914 publicerat den mycket viktiga texten om narcissismen, vilken till stor del kom att förändra driftteorin. Vid tidpunkten saknades den andra topiken (med jag, det och överjag), teorin om dödsdriften liksom den kraftigt reviderade ångestteorin; teorier som Freud kom att introducera på 20-talet.

Freuds föreläsningar i Wien under vintrarna 1915-17 kan ses som en redogörelse för det omedvetna och dess manifestationer. Han börjar med det tillsynes minst betydelsefulla, felprestationerna: "fenomenvärldens avfallsprodukter", och beskriver sedan drömmen och det neurotiska symptomet. Han betraktar dem genomgående som meningsbärande och betydelsefulla psykiska akter i full mening, och som *språkliga tilldragelser*. De uppstår inte av en slump utan är sammanflätade med personens aktuella livssituation och historia. Bakom dem finns en outtalad önskan, en intention som personen själv oftast inte vill veta av och som därför förpassats till det omedvetnas dunkel, utanför medvetandets gränser.

Inledningsvis ger oss Freud en kort men betydelsefull definition av vad som kännetecknar hans psykoanalys; psykoanalysen är enligt Freud en behandlingsmetod för "nervöst sjuka" vilken bygger på ett utbyte av ord mellan den analyserade och psykoanalytikern. I detta utbyte av ord är det nödvändigt att den analyserade upprättar en känslöbindning till analytikern för att behandlingen skall ha effekt. Freud pekar ut det omedvetna som psykoanalysens studieobjekt och poängterar den mycket stora betydelse som teorin om de sexuella drifterna har i psykoanalysen. Freud presenterar här fyra hörnstenar i hans psykoanalytiska teori. Den första är den psykoanalytiska praktiken och dess karaktär av *talking cure*, att det är på talets nivå som psykoanalysen uppehåller sig. Den andra är teorin om överföringen (känslöbindningen), vilken enligt Freud det som skapar möjligheten för en terapeutisk framgång men samtidigt det som sätter gränserna för denna. Den som inte kan utveckla en överföring gentemot psykoanalytikern kan inte heller använda det psykoanalytiska samtalet för att bli fri från sitt lidande. Den tredje rör det omedvetna och den första topiken; det omedvetna låter sig inte studeras direkt utan endast via de spår det lämnar i exempelvis drömmarna, felprestationerna och de neurotiska symptomen. Den fjärde och sista hörnstenen är driftteori, en teori som Freud senare kom att kalla för "psykoanalysens mytologi". Hur viktig Freud ansåg sin driftteori vara blir tydligt i de uppmärksammade

brytningar med lärjungarna Carl Jung och Alfred Adler, som inträffade några år innan föreläsningsserien inleddes. Båda försökte modifiera och avsexualisera driften, vilket var otänkbart för Freud. Grundtesen om drifternas sexuella natur bygger på tanken om att den mänskliga organismen initialt söker lust och undviker olust. De psykosexuella drifterna hade en särställning i Freuds teori, bland annat vad gäller att förklara hur de psykiska störningarna uppstår

I början av 30-talet brottades det psykoanalytiska *Verlag*, som bildats 1919, med stora ekonomiska svårigheter. Idén föddes då att Freud skulle skriva ett komplement till den framgångsrika *Vorlesungen* i ett försök att rädda förlaget. Den kom att publiceras i december 1932 under titeln *Neue folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*. Förlaget hade emellertid även fortsättningsvis ekonomiska bekymmer och fick läggas ned efter Hitlers *Anschluss* 1938 då det politiska klimatet gjorde det omöjligt att behålla verksamheten.

De kompletterande föreläsningarna består av sju kapitel där bland annat de teoretiska förändringar som en freudsk psykoanalys genomgått sedan 1917 diskuterades. De är precis som *Vorlesungen* skrivna som muntliga föredrag trots att de aldrig framfördes inför några åhörare. De sju kapitlen är självständiga och svårighetsgraden varierar. De teoretiskt mest centrala kapitlen är "Uppdelningen av personligheten" respektive "Ångest och driftliv" där Freud presenterar de viktigaste tillägg han gjort efter 1917. Ett av dessa tillägg var införandet av dödsdriften, vilken han kom att låta stå i motsats till livsdriften. Freud motiverade detta bland annat utifrån en typ av upprepningstvång hos analysanderna som inte kunde härledas till försök att uppnå lust. Detta införande var kontroversiellt och accepterades aldrig av vissa psykoanalytiker; andra har låtit dödsdriften förvandlas till någon slags aggressionsdrift som mer påminner om en självbevarelsedrift riktad mot verkliga hot i yttervärlden. Ett annat av Freuds tillägg innebar införandet av den andra topiken. Ett frö till denna indelning finner man i

texten om narcissismen 1914 där Freud började likställa jaget med ett objekt som kan laddas med libido precis som ett yttre objekt. Denna strukturella modell kom också att ligga till grund för den förändring av ångestteorin som presenterades i *Hämning, symtom och ångest* 1926. Freud hade tidigare tänkt sig att uppdämd libido förvandlades till ångest, ångesten var med andra ord en konsekvens av bortträngningen. I sin nya teori såg Freud bortträngningen som en konsekvens av ångesten. Han delade också upp ångesten efter dess möjliga källor; yttrevärlden, detet och överjaget. Jaget kom i hans teori att hamna i en utsatt position där det har att tjäna tre herrar. I de två avslutande kapitlen diskuterar Freud psykoanalysens förhållande till andra fenomen i samhället. Han avgränsar till exempel psykoanalysen gentemot Adlers och Jungs teorier och praktik. Avgränsningen kan vid en första anblick te sig inaktuell men grundproblemet kvarstår ännu; psykoanalysen tenderar att sammanblandas med andra former av psykoterapier och den brukar ofta inlemmas i den praktik som går under beteckningen "psykodynamisk psykoterapi". Sammanblandningen är ett problem eftersom den kritik många gånger psykoanalysen blir utsatt för egentligen är riktad mot helt andra teorier. För Freud tycks kännetecknet för psykoanalysen i första hand ha varit teoretisk och inte praktisk, något som bekräftas av brytningen med några av hans så kallade lärjungar.

Den första svenska översättningen av *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* kom att dröja till 1955. Redan på tjugotalet försökte dock Freud få John Landquist att översätta boken men Landquist valde istället att översätta *Drömydning* som kom ut på svenska 1927. Istället översattes *Vorlesungen* 1955 av Assar Asker tillsammans med Göran Schedin och Karin Treffenberg, och den fackgranskades av psykoanalytikern och dåvarande ordförande i Svenska psykoanalytiska föreningen Nils Haak, som också skrev en efterskrift - den svenska titeln kom att bli *Orientering i psykoanalys*. 1973 kom en något reviderad

nyutgåva ut av samma översättning där emellertid Freuds förord från 1917 liksom fem kapitel från de nya föreläsningarna strukits. Nils Haak säger i sitt förord till denna utgåva att kapitlen uteslutits av "förlagstekniska skäl". Huruvida dessa förlagstekniska skäl handlade om ekonomi, politik eller något annat framgår inte. De uteslutna kapitlen kan i viss utsträckning sägas vara kontroversiella till sitt innehåll eftersom de tar upp ämnen som kvinnligheten, ockultism och religion.

När nu Natur och Kultur i samarbete med Svenska Psykoanalytiska Föreningen, Svenska Föreningen för Holistisk Psykoanalys och Psykoterapi och Psykoanalytiskt forum publicerar *Samlade skrifter av Sigmund Freud* har man valt att låta första bandet bestå av Freuds båda föreläsningsserier. Man följer därmed flera andra liknande utländska utgåvor. Denna den tredje utgåvan på svenska består i grunden av samma översättning som gjordes 1955 av Assar Asker men har språkgranskats av Kate Larsson. Vissa språkliga förändringar har troligen också genomförts utifrån det arbete den nomenklaturgrupp, som bildats inför utgivningen av *Samlade skrifter* och vars uppgift varit att skapa en enhetlig terminologi.

Fackgranskare för den nya utgåvan är psykoanalytikern David Titelman som även skrivit en inledning till bandet där han bland annat redogör för innehållet i Freuds båda texter. Titelman ägnar ett stort utrymme åt teoriernas utformning under 10-talet och de förändringar som dessa sedermera genomgick under 20-talet. Den välskrivna inledning skulle bitvis fungera bra som en introduktion till många av Freuds texter från den här tiden.

Notapparaten består av Freuds egen, James Stracheys från Standard Edition och av fack- och språkgranskare nyskrivna noter. Den är relativt sparsam vilket gör att läsningen flyter lätt, dock saknar jag noter som tar upp senare års Freudforskning och som skulle kunna utgöra bra hänvisningar om man vill fördjupa sig i vissa delar av Freuds teorier. Förvirrande är dock att man ibland hänvisar både till den tyska och den

engelska utgåvan av Freuds samlade verk och ibland enbart till en engelska.

Titeln har ändrats till Föreläsningar – Orientering i psykoanalys och den andra delen till "Nya föreläsningar publicerade 1932". De fem borttagna kapitlen i 1973 års utgåva har åter tagits med, saknas gör emellertid fortfarande Freuds förord från 1917.

Översättningsfrågan när det gäller Freuds verk är en svår och ganska vansklig historia. Nomenklaturgruppen har ännu inte kommenterat sitt arbete i anslutning till denna vilket innebär att vi är utelämnade åt spekulationer vad gäller viss översättningsval. Den tidigare svenska översättningen kvarstår för de flesta av Freuds begrepp men en del ganska genomgripande förändringar har gjorts som måste anses ha betydelse för teorin. Den mest iögonfallande förändringen i den nya utgåvan gäller *Deutung*, som nu utan undantag översätts till tolkning. *Deutung* kan översättas till både tolkning och tydning, och i de två tidigare utgåvorna har man växlat mellan dess beroende på omständigheterna. I sammanhanget blir dock denna till synes marginella betydelseskilnad ganska betydelsefull, framför allt då det gäller drömmen. Freud liknar på flera ställen drömydningen med ett översättningsarbete i analogi med tydningen av ett bildspråk, som hieroglyferna. I sin teori om drömmen tänker sig Freud att drömmen uppstår ur en latent drömtanke (som han ibland också kallar för latent drömtext). Genom drömarbetet får sedan denna text sin slutgiltiga manifesta drömform genom förskjutning, förtätning och genom att tankarna omsätts och översätts i visuella bilder. Det är sedan denna bildtext (rebus) som utgör den upplevda, så kallat manifesta, drömmen. Drömydning i den freudska teorin innebär att följa drömarbetet åt motsatt håll. Drömydningens mål är i det ideala fallet att upplösa drömmen i dess element, ett arbete som om det fullbordas inte lämnar utrymme för några tolkningar. Laplanche och Pontalis diskuterar i sitt uppslagsverk om psykoanalysens begrepp – *Vocabulaire de la*

Psychoanalyse - svårigheten med att översätta Deutung. De poängterar att Deutung finns med i de båda tyska sammansättningarna Bedeutung (betydelse) och Ausdeutung (uttydning/tolkning) och att det är i denna betydelse som Freud använder ordet. Deutung bör kanske inte alltid översättas med tydning men åtminstone anslutning till drömmen är det sannolikt den översättning som ligger närmast Freuds användning av ordet. Man kan givetvis spekulera i varför man i nomenklaturgruppen valt tolkning. En orsak kan vara att det oftare används i talspråket. En annan tanke är att det passar in i en vetenskapsteoretisk diskussion där man ofta på senare tid försökt placera in psykoanalysen i en hermeneutisk vetenskapstradition, något som enligt mitt förmenande skulle vara både riskabelt och innebära ett reducerande av psykoanalysen. Det är dessutom på många sätt det motsatta till vad Freud själv ansåg om sin vetenskap, något som i föreliggande volym är tydligt på flera ställen. Denna problematik är också något som måste tas hänsyn till i översättningen av Deutung.

Föreläsningar – Orientering i psykoanalys är en introduktion i Freuds psykoanalytiska teori. Den ger med sina två delar, skrivna vid två olika tidpunkter, en god överblick över de flesta av Freuds teoretiska upptäckter och den är klart att föredra framför de mesta av den rika flora av andrahandslitteratur som finns. Den som förväntar sig en populärvetenskaplig redogörelse kommer dock att bli besviken, föreläsningarna kräver, precis som det mesta Freud skrivit, ett arbete med texten som bitvis är mycket svår.

Man kan ställa sig frågan vad Freud vill med en text av det här slaget. Själv skriver Freud i förordet till 1917 års upplaga - som alltså tyvärr inte finns med i den nu föreliggande utgåvan - att texten egentligen är för lätt för dem som redan är insatta i hans psykoanalytiska teorier men att den är för svår för en nybörjare. Otto Rank, Freuds kanske närmaste medarbetare under 10-talet, tolkade Freuds avsikt med att publicera föreläsningarna om att han ville slippa föreläsa i framtiden. Rank fick rätt i

så måtto att Freud aldrig mer gjorde någon offentlig föreläsning. Man får emellertid inte glömma att han var drygt sextio år vid den första publiceringen av texten och att han bara något år senare drabbades av käkcancer som ledde till ett otal operationer. Han fick dessutom en käkprotes inopererad som gjorde det svårt för honom att tala. Då Freud började att hålla sina föreläsningar 1915, mitt under brinnande världskrig, var hans praktik kraftigt reducerad och varje form av extrainkomst torde ha varit välkommen. Freud tycks dessutom vid denna tidpunkt ha varit angelägen om att sprida sin upptäckt, vilket också avspeglar sig i den optimistiska ton som genomsyrar den första serien föreläsningar. I de senare föreläsningarna är tonen mer reserverad och får ibland till och med en antydning av pessimism beträffande psykoanalysens möjligheter, en pessimism som även kännetecknar andra texter han skrev mot slutet av sitt liv.